

IRAN – ALI BO PRIŠLO DO NOVE REVOLUCIJE?

Islamska republika Iran je vse od svoje ustanovitve leta 1979 ena od najbolj kontroverznih in nepredvidljivih držav sveta. Dolgo časa je močno generirala širitev t.i. islamskega fundamentalizma na Bližnji vzhod in v severno Afriko ter podpirala teroristične skupine za boj proti »zahodnim imperialistom«. ¹ Zahodni vojaško – politični analitiki so jo povezovali s serijo nasilnih dejanj v svetu: ugrabljanjem zahodnih talcev v Libanonu v 80-ih letih, bombnimi atentati in ugrabljanjem letal. ² Nekatere teze govori tudi o njeni odgovornosti za razstrelitev ameriškega potniškega letala nad Lockerbiem leta 1988. ³

Ameriški predsednik Clinton je maja 1995 proti njej pod obtožbo, da hoče izdelati atomsko bombo, uvedel trgovinski embargo. ⁴ Iranski voditelji tudi vse-skozi zavračajo zahtevo zahodnih demokracij, naj Iran prekliče smrtno obsodbo (fatwo) nad britanskim pisateljem Salmanom Rushdiejem, ki jo je Homeini izrekel 14. februarja 1989. ⁵

¹ Iranski islamski revolucionarji so menili, da je revolucija dolgo pričakovani odgovor zatiranih muslimanov na zahodni imperializem. Zato so bili prepričani, da morajo pomagati drugim v ummi (islamski skupnosti), ki so postali žrtev Zahoda in njegovih domačih zaveznikov (Green, 1995:582).

² Iran je 19. julija 1982 organiziral ugrabitev Davida Dodgea, predsednika Ameriške univerze v Bejrutu. Sledila ji je cela serija ugrabitev, žrtve pa so bili zahodnjaki oz. predvsem Američani. Res pa je s tovrstno prakso pričela proizraelska krščanska milica, ki je 4. julija 1982 v južnem Libanonu ugrabila štiri iranske diplomate (Green, 1995:586).

18. aprila 1983 je v eksploziji avtomobila-bombe v Bejrutu umrlo 63 Američanov, med njimi tudi šef CIA za Bližnji vzhod. 23. oktobra istega leta je bilo v podobnem napadu v Bejrutu ubitih 241 ameriških marincev. 14. junija 1985 je bilo ugrabljeno letalo ameriške letalske družbe TWA. Za vse te akcije je bil osumljen Iran (Green, 1995:586–587).

³ Iranski revolucionarni gardisti naj bi se sestali z Ahmedom Jibrilom, vodjem »Ljudske fronte za osvoboditev Palestine-Vrhovno poveljstvo« in ga najeli za razstrelitev letala družbe Pan-American Airways. To naj bi bilo maščevanje za ameriško sestrelitev iranskega airbusa istega leta, ki je terjala 290 žrtev. Iran ni nikdar prevzel odgovornosti za ta napad in tudi ZDA ga zanj niso obtožile (Green, 1995:592–593).

⁴ Na začetku leta 1995 je Rusija z Iranom sklenila pogodbo, po kateri naj bi mu za 800 milijonov dolarjev izdelala in vgradila lahkovodni reaktor. Ameriški obveščevalni viri tudi sumijo, da je Iran leta 1992 v Kazahstan poslal emisarje, da bi tam kupili obogateni uran. Američani svoje teze o nevarnosti Irana opirajo na dejstvo, da zaradi velikih zalog nafte jedrskega programa nikakor ne potrebuje zaradi pomanjkanja energije (To Build a Bomb, 1995:10–13).

⁵ Fatwa izhaja iz teološke predpostavke, da tabu štiti preroka Mohameda pred blasfemijo, Rushdie pa naj bi ga – imenujoč preroka s posmehljivim imenom, kakršnega so mu dajali zahodni kolonizatorji – zavestno prekršil. Za Rushdieja kot rojenega muslimana naj bi tu veljala dialektika prekrška in kazni, njegov »greh« pa naj bi bil mnogo nevarnejši od prekršitev istega tabuja v delih zahodnih avtorjev, saj naj bi ga njegova lastna islamska tradicija hočeš nočeš obvezovala (Debeljak, 1995:41).

* Primož Šterbenc, diplomirani politolog

Vse to nekako sugerira, da je Iran močna, monolitna država, ki nikakor noče odstopiti od svoje agresivne, revolucionarne smeri. Zahodni politični subjekti v njem največkrat vidijo trden, čeprav negativen političen dejavnik.⁶ Bil naj bi pravi prototip islamske družbe in kot tak naj bi inspiriral islamske fundamentaliste oz. integriste v boju proti preveč posvetnim ali »ateističnim« režimom.

Vendar pa je ta izgled precej varljiv. Iranskemu političnemu sistemu oz. teokraciji se namreč že precej časa močno majejo tla. Obstaja velika verjetnost, da bo prišlo do implozije, sesutja obstoječega iranskega režima navznoter. Vse manj je tistih Irancev, ki so še pripravljene stopati po poti islamske revolucije in krepijo se upori proti vladajoči strukturi, sestavljeni predvsem iz duhovništva. Vsekakor se ta proces odmiranja revolucije ni začel včeraj, temveč je k njemu najbolj pripomogla smrt njenega spiritusa agensa – imama⁷ Homeinija (1989). Ta je revolucijo pravzaprav personificiral in je najbolj pripomogel k padcu šahovega ancien regima.

Pričujoči sestavek ima namen opisati religiozne specifikke Irana, obnoviti dogajanja ob islamski revoluciji in predvsem opredeliti Homeinijevo vlogo ter predstaviti dogodke oz. pojave, ki so prispevali k temu, da lahko danes, šestnajst let kasneje, govorimo o možnosti novega upora.

Iranski šiiti

90% Irancev pripada t.i. »skupini dvanajstega imama« (Ithna- Ashariyah), ki je daleč najštevilčnejša šiitska denominacija⁸ in njena doktrina se lahko obravnava kot ortodoksna verzija šiitskega islama. Kot vsi šiiti verjamejo, da je bil Ali ibn Abi Talib, direktni naslednik Mohameda (mož njegove hčere Fatime) in četrti kalif (ar. khalifah: naslednik) v obdobju 656–661, edini legitimni naslednik preroka. Zato ne priznavajo prvih treh kalifov (Abu Bakr, Omer, Osman), vladajočih v obdobju 632–656, kar jih v največji meri ločuje od sunitske skupine islama. Alijev rod naj bi bil božansko voden, nedovzeten za greh in napako in uživa enako avtoriteto kot sam prerok Mohamed.

»Skupina dvanajstega imama« je dobila svoj naziv po Mohamedu ibn al-Askariju, dvanajstem imamu po Alijevi liniji. Ko je umrl njegov oče Hasan (873), je al-Askari postal imam, star štiri leta. Toda čez nekaj dni je skrivnostno izginil v kleti svoje hiše v Samari (današnji Irak) in nikoli ga niso našli. Ker ni imel bratov, je njegov rod izumrl. Šiiti so zanikali, da bi al-Askari umrl in so verjeli, da je še na svetu, prisoten v čudežno prikriti obliki, nevidni za vse grešnike (praktično vse ljudi). Nekega dne naj bi zopet postal viden grešnikom kot al-Mahdi (»Izbrani«), ki je omenjen v Koranu in ki naj bi se pojavil malo pred koncem sveta. Nevidni dvanajsti imam ima zato naziv al-Mahdi-I-Muntzar

⁶ Ameriški državni sekretar Warren Christopher je 20. januarja 1995 v govoru na Harvardu Iran obtožil »sejanja terorja in subverzij po celem arabskem svetu« (Ogden, 1995:29).

⁷ Šiitsko duhovniško hierarhijo (od spodaj navzgor) sestavljajo: mule (duhovniki-učitelji), bodžatoleslami (pokrajinski sodniki), ajatole (prizivni sodniki) in velike ajatole, ki tvorijo ulemo. Nad vsemi je od uleme izbran imam (Horrie, Chippindale, 1993:91–92).

⁸ Poleg te obstajajo še: Ismailiti ali »skupina sedmega imama«, Assasini ali »uživalci hašiša«, Alaviti, Druzi, Zaiditi ter druge bistveno manjše skupine (Horrie, Chippindale, 1991:125–137).

ali »pričakovani Mahdi«. Na koncu 9. stoletja so pričakovali, da bo do prihoda al-Mahdija zanesljivo prišlo v 10. stoletju. Ko se le-ta ni pojavil do 12. stoletja, je vodstvo »sekte dvanajstih« prešlo na t.i. »ulemo« – svet dvanajstih šiitskih starešin, ki so bili izbrani na podlagi študij iz Korana. Ulema naj bi bil voden s strani nevidnega dvanajstega imama in je volil njegovega človeškega namestnika izmed svojih članov, da bi vladal na zemlji do »danega časa« (gahybah) al-Mahdijeve vrnitve. Skozi stoletja se al-Mahdi ni prikazal in ulema je dobil večjo avtoriteto. Začel je učiti, da je njegov imam božansko voden, nezmožen napake, brez greha in sposoben v sanjah komunicirati direktno z al-Mahdijem. Svet dvanajstih starešin je postal centralna politična in pravna institucija šiitov v obdobju, ko je bila ta doktrina uradna vera Perzijsko-Safavidske države (Horrie, Chippindale, 1991:125–127).

Islamska revolucija

Zgoraj opisana šiitska verska doktrina je pomembno prispevala k zrušitvi šaha, fascinantni karizmatičnosti Ruhullaha Homeinija in apodiktičnosti njegovih dejanj ter začetnemu uspehu islamske revolucije. Mnogi Iranci, predvsem nepismeni in vraževerni podeželani, so namreč verjeli, da je Homeini enajst stoletij pričakovani al-Mahdi. Sam Homeini je sicer tiho zanikal svojo božanskost, toda ni naredil ničesar, da bi ovrgel kult, ki se je zgradil okoli njega (Horrie, Chippindale, 1991:127). Prav zaradi te svoje osebne avtoritete je zmožel Irance animirati za islamsko revolucijo.⁹

Islamska revolucija je bila izpeljana v imenu šiitskih mučeništev (Ali je umrl leta 661 v boju z Omajadi, sovražno dinastijo, njegovega sina Huseina pa je ista dinastija umorila leta 680 v Karbali, danes šiitskem svetem mestu na jugu Iraka), da bi ponovno oblikovala popolno islamsko državo, za katero sta oba mučenika umrla. Imam Homeini je v svoji knjigi »Islam in revolucija« (1981) dejal: »Na žalost je resnični islam obstajal samo kratko obdobje po svojem nastanku. Najprej Omajadi in nato Abasidi so mu napravili veliko škodo. Kasneje so šahi, ki so vladali Iranu, nadaljevali po isti poti; popolnoma so izkrivili islam in vzpostavili nekaj povsem nasprotnega...« (Horrie, Chippindale, 1991:91).

Šah Reza Pahlavi je dal po 2. svetovni vojni šiitski duhovščini večji nadzor nad izobraževanjem in moralo ter religioznim in privatnim življenjem Irancev, ker si je s tem mislil pridobiti njeno naklonjenost pri oblikovanju sekularne

⁹ Kot ajatola je postal znan leta 1963, ko je ostro napadel šahove prozahodne reforme, predvsem družbeno emancipacijo žensk. V šiitskem svetem mestu Qom je bil istega leta aretiran in izgnan iz Irana. Nekaj časa je preživel pri šiitski skupnosti v Turčiji, v letih 1965–1978 pa je postavil svoj osebni štab v iraškem Nadjafu (kraj je predmet čaščenja šiitov, kajti tam je pokopan Ali ibn Abi Talib). Iz Iraka ga je 6. oktobra 1978 izgnal tedanji iraški podpredsednik Sadam Husein, novo zatočišče pa je našel v Parizu, od koder je pozval iransko armado, naj se obrne proti šahu in vzpostavi islamsko republiko. 7. januarja 1979 je bilo v teheranskem časopisu Etela'at objavljeno pismo, ki ga je surovo napadlo. Očitalo mu je, da je britanski agent in razpečevalec pornografije. Odgovor je bil takojšen: v Qomu so izbruhnili nemiri in več demonstrantov je bilo ubitih. To je bil začetek iranske revolucije in šah je moral že 16. januarja zapustiti deželo. Šestnajst dni kasneje se je Homeini vrnil iz Pariza in na teheranskem letališču so ga navdušeno pričakali trije milijoni ljudi (Palmer, 1992:232 in Green, 1995:573).

države v zahodnem stilu. Toda v 70-ih letih je le-ta določila, da je šel s svojo kampanjo vesternizacije predaleč. Modernizacija je namreč ogrozila njen vpliv, ki je slonel na tradicionalni kmečki strukturi podeželja in ekonomiji bazarja v mestih. Duhovščino je še posebej razburilo potratno praznovanje 50. obletnice dinastije Pahlavi leta 1975, ki se je dogajalo v času islamskih religioznih praznikov in je slavilo predislamske pogske bogove starodavne Perzije (Horrie, Chippindale, 1991:173). Pahlavi ni nikdar uspel vzpostaviti trdnih družbenih in ideoloških temeljev za svojo vladavino. Popolnoma se je vezal na ZDA in kot tak je postal tujek v kljub vsej modernizaciji (polovica prebivalstva je živila v mestih) še vedno tradicionalni iranski družbi. Nekateri avtorji menijo, da je k njegovi zrušitvi pripomogla tudi relativna ekonomska deprivacija.¹⁰ Vsekakor je bila eden od pomembnih razlogov za osovraženost šaha brutalnost njegove tajne službe SAVAK.¹¹

Islamska republika je vzpostavila sistem teokracije – vladavino šiitske duhovščine z ulemo in Homeinijem na čelu. Vsi segmenti iranske družbe so bili popolnoma islamizirani in vpeljana je bila celotna šiitska verzija islamskega prava (shar'ie) in islamskega kazenskega prava (hadd) (Horrie, Chippindale, 1991:93). Takoj je prišlo tudi do pregona vsakršne opozicije.¹² Za enega od svojih pglavitnih ciljev je novi režim postavil razširitev revolucije po celotnem islamskem svetu.¹³

¹⁰ Po obdobju velike ekonomske prosperitete v 60-ih in zgodnjih 70-ih letih, je po naftni krizi leta 1973 Iranecem namreč lahko ponudil bistveno manj in zato so postajali vse bolj nezadovoljni (Hague et al., 1992:80).

¹¹ SAVAK (Državna organizacija za varnost in informacije) je bila ustanovljena leta 1957 s pomočjo ZDA, Izraela in drugih držav. Na vrhuncu njene moči naj bi zanjo delal vsak deseti Iranec. Prebivalstvu je vcepila občutek groze in stalne kontroliranosti in tako zelo zmanjšala možnost kritike šahovega režima. Do ujetih pripadnikov anti-šahovih gibanj (Marksistični Fedaji, Islamski Mudžahedin) je bila neverjetno kruta in mučenja, posilstva, hitre eksekucije ter tajna sojenja so bila povsem običajen pojav. Zaradi tega so šaha grajale celo ZDA (Green, 1995:565–571).

¹² 4. novembra 1979 so revolucionarni študenti zasedli ameriško veleposlaništvo v Teheranu in zajeli 63 talcev, za osvoboditev katerih so zahtevali izročitev šaha. Namen te akcije ni bil samo demonstrirati izredno odločenost, da se gre v revolucionarnem spopadu do konca, temveč tudi poiskati vse »notranje sovražnike«, ki se niso poistovetili s Homeinijevo politiko in jih preganjati (Debeljak, 1995:40–41). Vendar pa je bila represija mnogokrat tudi odgovor na kontrarevolucijo. Homeinijev režim je bil namreč takoj po vzponu na oblast tarča terorističnih napadov. Po nekaterih podatkih je bilo samo do leta 1981 ubitih od tisoč do dva tisoč vladnih funkcionarjev in zaveznikov revolucije (Green, 1995:576–580).

¹³ Iranska ustava vsebuje določilo: »Vsi muslimani tvorijo eno skupnost in vlada Islamske republike Iran . . . vloga napore za realizacijo politične, ekonomske in kulturne enotnosti islamskega sveta« (citirano po Constitution de la Republique islamique de l'Iran – princip 11 v: Jevtič, 1989:57). V skladu s tem je Iran leta 1980 v Bahreinu pripravil spodleteli državni udar. Marca 1982 je v Teheranu organiziral seminar o islamski vladi, na katerem je sodelovalo okoli 380 klerikov iz preko 70 držav. Razpravljali so o najustreznejših načinih za izvoz islamske revolucije v iranskem stilu. V Iranu so delovale tudi šole za subverzijo, ki so slušatelje iz vsega islamskega sveta poučevale, kako zrušiti nekooperativne režime (Green, 1995:585).

Začetek konca islamske revolucije

Po mnenju Mehdiya Mozaffarija se je konec islamske revolucije ali njen termidor začel z dvema dogodkoma: imenovanjem Ali Akbar Hašemija Rafsandžanija za vojaškega poveljnika (2. junij 1988) in podpisom premirja z Irakom (julija 1988) po osemletni vojni¹⁴ (Mozaffari, 1993:611). Prav s slednjim je Homeini izgubil precej avtoritete in prestiža. Od poletja 1988 do njegove smrti (3. junij 1989) je nato vladal triumvirat (Rafsandžani, Hamnei in Homeinijev sin Ahmad). Ta je tudi sprejel odločitev o politični odstavitvi Huseina Alija Montazerija, ki je bil prvotno predviden za Homeinijevega naslednika. Pogubnega učinka podpisa premirja z Irakom se je zavedal tudi sam Homeini, ko je dejal, da »je bila ta odločitev bolj smrtonosna od zaužitja strupa«. Prav osemletna vojna je v veliki meri islamsko mobilizirala Iranca, kajti Homeini jo je razglasil za sveto (džihad), utemeljil pa ga je z naukom, da je vladajoča iraška stranka BAAS brezbožna in da je Sadam Husein murtat (odpadnik od islama).¹⁵

Premirje z Irakom je generiralo nekatere pomembne transformacije v političnem sistemu Islamske republike: 1. Paternalizem Homeinija in njegovo enormno moč, ki so ji bili podrejeni parlament, vlada in predsednik, je zamenjal predsedniški sistem. Islamska ustava je bila julija 1989 spremenjena na referendumu in to je bil začetek post-Homeinijeve ere; 2. Delno se je zmanjšala totalitarnost režima, dopustilo se je nekaj več privatne svobode; 3. Iran se je začel bolj obračati vase – počasi je začel zmanjševati izvoz revolucije in se posvečati lastni državi. V ospredje je začel stopati iranski nacionalizem. Ta proces je bil podoben tistemu po oktobrski boljševiški revoluciji, ko je prvotno »permanentno revolucijo« zamenjala »graditev socializma v eni državi«; 4. Večjo vlogo v vladi so dobili tehnokrati, tako da se je zmanjšal prej absolutni vpliv duhovščine – je pa ta še vedno ostala odločilna (Mozaffari, 1993:612–616).

Kljub tem spremembam je pglavitni problem ostala ekonomska kriza. Za revne sloje (mustazafin), katerim je Homeini nenehno ponavljal, da je revolucija njihova, in povprečno prebivalstvo se položaj po revoluciji ni izboljšal, temveč se je poslabšal – od nje sta imela korist le duhovščina in t.i. bazaar (trgovci in obrtniki). Ljudstvo je začelo počasi spoznavati, da revolucija ni resnično njegova

¹⁴ Vojna med Irakom in Iranom ali tako imenovana »prva zalivska vojna« se je začela 22. septembra 1980, potem ko je Irak po treh tednih obmejnih incidentov izvedel invazijo na Iran (Palmer, 1992:180). Kljub očitnemu dejstvu, da so bile iraške oborožene sile tiste, ki so prve prestopile mejo in vdrle na ozemlje druge države, pa Varnostni svet OZN ni določil, da je prišlo do agresije Iraka na Iran (Greig, 1991:391). Glavni razlog za iraški napad je bila iranska uporaba terorizma, da bi se sprožil šiitski upor proti režimu Sadama Huseina (Green, 1995:584). Vojna je bila s strateškega vidika predvsem pozicijska. Do konca spopada je prišlo potem, ko je Varnostni svet OZN 20. julija 1987 sprejel resolucijo št. 598, s katero je obema državam zagrozil z embargom na dobave orožja (Palmer, 1992:180).

¹⁵ Sadam Husein, ki je julija 1979 prišel na čelo iraškega BAAS-a (»Stranke arabskega vstajenja«) in tako prevzel vodstvo Iraka, je takoj prešel k agresivni politiki do iraških šiitov. Aprila 1980 sta bila na njegov ukaz obešana iraški šiitski ajatola in njegova sestra. To dejanje je zelo poslabšalo odnose z Iranom, ki so bili zaradi iraškega prizadevanja, da bi pridobil nadzor nad Šat el Arabom, že prej zelo napeti (Palmer, 1992:211). Zanimivo pa je, da je v konfliktu med zahodno-arabsko koalicijo in Irakom leta 1991 Iran posredno močno podprl Sadama Huseina. Ali Hamnei je tedaj dejal: »Boj proti ameriški agresiji, poblepu, načrtom in politikam bo veljal kot džihad, in vsakdo, ki bo ubit na tej poti, bo mučenik« (Huntington, 1993:35–36).

(Mozaffari, 1993:616). Družbeni bruto proizvod na prebivalca danes dosega le četrtno tistega pod šahom, hrana (npr. riž) pa je tudi do stokrat dražja. Prišlo je do hipertrofije korupcije, ki je zajela vse pore družbe. Pred njo niso ostali imuni celo t.i. revolucionarni komiteji, katerih naloga je skrbeti za moralo (Marlowe, 1995:48–49). Čeprav je Homeini Zahod (ZDA) razglasil za »velikega Satana« in preklel njegovo inherentno materialistično-hedonistično naravo, pa so začeli povprečni Iranci vse bolj kazati svoje frustracije ob pogledu na zahodne dobrine. To se na simbolni ravni najbolj odraža v načinu oblačenja in videzu, saj je vse več Irancev oblečenih netradicionalno in v nasprotju z verskimi zapovedmi (Marlowe, 1995:48).

Nova revolucija?

Razgradnjo revolucije je čutiti tudi med revolucionarnim trdim krilom: politiziranimi duhovniki in vdanimi, neobritimi mladimi moškimi – Hizbollahi, ki tvorijo hrbtenico odelkov t.i. Revolucionarne garde in Basidža, paravojaške organizacije. Julija 1994 je ajatola Mohamed Reza Mahdavi-Kani, generalni sekretar vplivnega teheranskega politično-duhovniškega gibanja, opozoril, da naslednji iranski predsednik ne bi smel prihajati iz vrst duhovščine. Njegova izjava, ki je zanimala revolucionarno duhovniško filozofijo, je bila priznanje najbolj iskrenega in daljnovidnega ajatole, da je revolucija v resnih težavah (Shirley, 1995:36).

Eden od prelomnih trenutkov je bil upor avgusta 1994 v Qazvinu, večinsko perzijskem mestu, ki se je hotelo ločiti od turško govoreče Zanjanske province, da bi dobilo več zvezne pomoči, a je parlament to zavrnil. Qazvinski glavni duhovnik je organiziral ulične demonstracije. Mule so izgubili nadzor in upor se je širil. Mladi moški so napadali vladne stavbe, prevračali avtomobile in vzklikali: »Smrt mulam«. Po dveh dneh nasilja je posebna enota iz Teherana za boj proti demonstrantom vzpostavila red. Do uporov je prihajalo že prej. Tisti leta 1992 v Mashadu in drugih mestih so pretresli režim in po njih so bile mestne protidemonstracijske enote povečane in okrepljene. Oblast je še posebej povečala Basidž in ustanovila enoto za nadzor mest pod poveljstvom notranjega ministra. Mule se od upora v Qazvinu vseskozi bojijo, da bi lahko prišlo do verižne reakcije demonstracij, ki se jih ne bi dalo več nadzorovati. Ta strah sta okrepila še dva upora v Tabrizu avgusta in septembra 1994 (Shirley, 1995:36–37).

Pomembno je, da je dala iranska vojska jasno vedeti: na Irance na ulicah ne bodo streljali. Tako je duhovščina ostala popolnoma odvisna od Revolucionarne garde in Basidža, obe formaciji pa sta močno nepredvidljivi in se lahko hitro obrneta proti oblastnikom, kajti tvorijo ju predvsem mustazafin, pripadniki deprivilegiranih slojev. Upokojeni general Azizollah Amir Rahimi je septembra 1994 pozval k odstopu iranskega predsednika, hodžatoleslama Rafsandžanija, h koncu klerokracije in oblikovanju vlade narodne rešitve (Shirley, 1995:37). V tem smislu je prišlo do precejšnje podobnosti z dogajanjem januarja 1979 v Teheranu, ko šahova armada, tedaj šesta najmočnejša vojaška sila sveta, ni hotela streljati na poulične demonstrante in se je postavila na njihovo stran.¹⁶

¹⁶ *Islamska revolucija je bila skoraj popolnoma nenasilna. Milijoni Irancev so mirno prote-*

Oktober 1994 je 134 intelektualcev izdalo odprto pismo, v katerem so protestirali proti režimskemu zatiranju svobode govora in kršenju človekovih pravic. Tedaj je prvič po islamski revoluciji prišlo do tako množičnega protesta iranske inteligence – prej so se oglašali le posamezniki. Intelektualci so v nekem oziru prestopili Rubikon, saj so začeli ločevati islam od vladajoče duhovščine, s tem pa je postal ogrožen sam temelj obstoječe teokracije (Shirley, 1995:37–38).

Ali Hamnei vodi državo kot dvojni vodja: revolucionarni voditelj (rahbar) in vrhovni verski pravnik (fakih).¹⁷ Izkazal se je za nekompetentnega Homeinijevega naslednika. Ajatola (fakih) je postal le po funkciji, zahvaljujoč svojemu revolucionarnemu prispevku, in ne zaradi svojih doktrinarno- študijskih sposobnosti. Nihče, niti mule niti religiozni študenti ali navadni Iranci, ne išče religiozne sodbe (fatwe) pri njem. Tisti Iranci, ki še dajo kaj na sodbe duhovščine, teh pa ni prav veliko, se za nasvet raje obračajo k starejšim ajatolam, ki niso del etablirane oblasti. Kot rahbar ima Hamnei še nekaj moči, kajti ubogajo ga še mlajši, manj izpopolnjeni religiozni študenti in mule, ki so namesto študija in poučevanja izbrali vladno službo (Shirley, 1995:38).

Duhovščina se boji, da bi lahko prišlo do širših protestov, ki bi vodili h kaotičnemu razpadu verskega reda. Zato najbolj tradicionalni in izkušeni mule zagovarjajo dostojanstven delni umik z oblasti, preden bi prišlo do zrušitve. Oblastniki se bodo po vsej verjetnosti poskušali obdržati na oblasti s prenašanjem pozornosti na zunanjo politiko in »zunanje sovražnike« – kot so počeli mnogi degenerirani režimi v zgodovini.¹⁸

Erozijo islamske revolucije bi vsaj do neke mere lahko razložili z modelom legitimnosti, ki ga je elaboriral Max Weber. Govoril je o tradicionalni, karizmatični in legalno-racionalni legitimnosti oz. avtoriteti (Lassman, Speirs, 1994:311–312). Islamsko republiko Iran bi lahko označili kot primer karizmatične legitimnosti, kjer je bil ves družbeni sistem zasnovan na privlačnosti neke bistvene osebnosti. Dokler je živel Homeini, ki je bil pravzaprav živi bog, je režim brez večjih težav reproduciral svojo avtoriteto. Ni pa prišlo do prenosa (rutinizacije) karizmatičnosti na njegove naslednike in samo še vprašanje časa je bilo, kdaj bo ves sistem začel razpadati.¹⁹ K temu je bistveno pripomoglo obliko-

stirali in zaradi tega šah preprosto ni mogel uporabiti svojih represivnih organov (Green, 1995:573).

¹⁷ Ti dve funkciji sta v načelu neločljivi: biti samo rahbar pomeni biti diktator, biti le fakih pa zapustiti revolucijo.

¹⁸ Bližnjevzhodni mirovni proces zato iranskemu režimu nikakor ne ustreza. Izraelska obveščevalna služba je prepričana, da Iran direktno podpira militantno krilo Hamasa (skupina »Izedin-al-Kasem«), ki hoče s krvavimi bombnimi atentati zaustaviti približevanje Judov in Arabcev. Iranski disidentski krogi v Parizu ocenjujejo, da je dala Islamska republika v zadnjih treh letih palestinskim skrajnežem 50 milijonov dolarjev ter jim zagotovila urjenje, svetovanje in logistično podporo (Beyer, 1994:26).

¹⁹ Da se bo iranska revolucija po njegovem odhodu soočila z globokimi težavami, je očitno slutil tudi sam Homeini. Pred smrtjo je iranskemu narodu izročil svoj politični in religiozni testament. Ta relativno obsežen spis se dotika mnogih aspektov, povezanih z iransko družbo: odnosa do Zahoda in Vzhoda, islamske revolucije, vprašanja razvoja, obtoževanja Islamske republike, načina življenja, državnih organov, izobraževalnega sistema, oboroženih sil in medijev. Skozenj je stalno prisotna zahteva, da se morata islamska revolucija in republika obraniti za vsako ceno. Bili naj bi božansko dani in kot taki emanacija tisočletnih sanj in najsvetejši ideal. Še posebej močno je Homeini opozoril na nevarnosti, ki bi utegnili islamsko

vanje sistema, v katerem je duhovščina težila k svoji privilegirani materialni vlogi.

Nakazujejo se tri bistvena vprašanja: 1. Ali bo vladajoča duhovščina sestopila z oblasti in tako vsaj do neke mere ohranila svoj tradicionalni vpliv, ali pa bo po novi revoluciji marginalizirana; 2. Do kakšne mere bo njen pohlep po povsem tozemskih dobrinah prizadel šiitski doktrinarni vrednostni sistem Irancev; in 3. Katera sekularna alternativa, če sploh, bi bila najbolj primerna za postteokratski Iran?

LITERATURA

- Beyer, Lisa (1994): The War on Peace, *Time International*, October 31, str. 22–27.
- Debeljak, Aleš (1995): Oblike religiozne imaginacije, Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana.
- Green, Jerrold D. (1995): Terrorism and Politics in Iran, Zbornik: Marta Crenshaw: Terrorism in Context, The Pennsylvania State University Press, University Park, Pennsylvania, str. 553–594.
- Greig, D.W. (1991): Self-Defence and the Security Council: What Does Article 51 Require ?, *International and Comparative Law Quarterly*, Volume 40, April, Part 2, str. 366–402.
- Hague et al. (1992): *Comparative Government and Politics: An Introduction*, Third Edition, The MacMillan Press Ltd.
- Horrie, Chris; Chippindale, Peter (1991): What is Islam, *The Observer*.
- Huntington, Samuel P. (1993): The Clash of Civilizations ?, *Foreign Affairs*, Volume 72, No. 3 (Summer), str. 22–49.
- Jevtić, Mirosljub (1989): *Savremeni džihad kao rat*, Nova knjiga, Beograd.
- Lassman, Peter; Speirs, Ronald (1994): *Weber: Political Writings*, Cambridge University Press.
- Marlowe, Lara (1995): Revolutionary Disintegration, *Time International*, June 26, str. 48–49.
- Mozaffari, Mehdi (1993): Changes in the Iranian Political System after Khomeini's Death, *Political Studies*, Volume XLI, Number 4, December, str. 611–617.
- Ogden, Christopher (1995): Dealing with Iran, *Time International*, February 6, str. 29.
- Palmer, Alan (1992): *Dictionary of Twentieth-Century History: 1900–1991*, Fourth Edition, Penguin Books.
- Politički i religiozni testament Imama Homeinija, lidera Islamske revolucije i osnivača Islamske republike Iran, *Međunarodna politika* 964, 1. VI 1990, Beograd, str. 9–24.

republiko rušiti: agresivna zahodna propaganda in skušnjava potrošniško-materialističnega načina življenja. Zahteval je prepoved uvoza zahodnih dobrin in dosledno čiščenje iranskih medijev vsega, kar ni v skladu z islamom. Ostro je napadel teze, da je islamski režim v vseh pogledih slabši od šahovega. Zagovarjali naj bi jih tisti, ki ne poznajo svetovnega položaja in drugih revolucij ter ne znajo primerjati obeh režimov (Politički i, 1990:9–24). Homeini je dejansko izredno pronicljivo anticipiral težave, do katerih je prišlo po njegovi smrti, predvsem resigniranost in apatičnost spričo dolgotrajne ekonomske in kulturne samoizolacije.

Shirley, G. Edward (1995): Is Iran's Present Algeria's Future?, *Foreign Affairs*, Volume 74, Number 3 (May-June), str. 28-44.
To Build a Bomb, *Newsweek*, May 15, 1995, str. 10-15.